

TOMAS BRAŠ

PEPEO I DIJAMANT

Ne ide, rekla je.

Plavo nebo u bioskopu i svet kojeg više nema, nikada ga nije ni bilo.

HAMMETT

»Imena!«, urla policajac, »ko Vam je dao novac?« On ništa ne govori dok ga mala šaka udara u lice. »Čitao sam Vaše romane, kaže preplanuli javni tužilac, »dobre priče!« On ništa ne govori dok mu javni tužilac pripaljuje cigaretu. »Odbija da kaže činjenice!«, kaže sudija, uzdahne i daje znak da ga mogu odvesti. Ni je rekao ni jedno ime. Ništa nije rekao što je znao. Ništa nije znao, ali to nije rekao.

9.15 — 9.30

FRANZ, nad mašinom: To je moja mašina.

LUCIE, nad mašinom: Kakva je to mašina?

FRANZ: Glodalica.

LUCIE: Kako ide?

FRANZ: Šta kako ide?

LUCIE: Mislim, šta radiš sa njom?

FRANZ: Uzmem jedan komad i stegnem ga u mengele. Pritisnem ovo dugme i gledalo se vrti.

LUCIE: Aha, to mi je jasno. I onda?

FRANZ: Ah, Lucie!

LUCIE: Šta je?

FRANZ: Volim te.

LUCIE: Ne verujem ti više. Koliko si puta rekao. Ne verujem ti.

FRANZ: Danas, usput, mislio sam na tebe.

LUCIE: Šta si mislio?

FRANZ: Kako si lepa.

LUCIE: Stvarno?

FRANZ: Da, mislio sam o tome. Sinoć, posle smene, moja sestra je rekla: Izgledaš tužno.

LUCIE: Ona što još ide u školu?

FRANZ: Ne.

LUCIE: Pokaži mi mašinu. Uskoro će kraj pauze.

FRANZ: Ne mogu sada. Ostali već gledaju ovamo.

LUCIE: Ali, samo mi pokaži kako radiš.

FRANZ: Pošto stegnem komad, a gledalo je u pogonu, povlačim ovu polugu, što se pokreće takode, zajedno sa komadom ispod gledala.

LUCIE, više: Franz!

LUCIE, više: Franz!

FRANZ, više: Ništa ne čujem dok mašina radi.

LUCIE: Isključi je.

FRANZ: E sad je dosta. Ostali sve vreme gledaju ovamo, jer radim u pauzi.

FRANZ, više: Samo joj pokazujem kako radi.

LUCIE: Franz!

FRANZ, više: Ne radim, samo joj pokazujem.

LUCIE: Franz, neću više.

FRANZ: E sad je dosta. Isključujem mašinu. Možemo da razgovaramo još nekoliko minuta.

LUCIE: Mislim, neću više uopšte. Puštaju li u vašoj hali uvek muziku preko zvučnika.

FRANZ: Imaći li nekog drugog?

LUCIE: Iz bravare.

FRANZ: Ah, znam ga. Radi u drugoj smeri.

LUCIE: Nije bitno.

FRANZ: Vratiću sto natrag, odšrafiću komad i izmeriti koliko je milimetara skinuto... 1,6 milimetara.

LUCIE: Voliš li me, Franz?

FRANZ: Ne mogu više da govorim.

LUCIE: Idem, odlazi

FRANZ, više: To je moja mašina!

sećanje na film

mirko kovač

Da li sam tada bio zalutao u deo grada koji se naziva Mahala, ili Ciganski krš, ne sećam se tačno; zapravo ne znam kako sam dospeo u taj sumnjičivi kvart gde smo nerado zalazili, barem mi seoski mališani. Uzmimo da sam se tu našao slučajno, ili pak dođući za sladoledžjom, ili jednostavno nošen željom da privirim u zbranjeni svet, zabranjeni samo po majčinom analogu i njenim preterivanjima; da sam tu stajao u kratkim hlačama, sa izubijanim koleniima i u batinim zepama što mi ih je otac kupio upravo toga dana, u prepodnevnim satima. A što je bilo s ocem, takođe ne znam. Mi smo u grad dolazili najmanje dvaput sedmично radi nabavke za trgovinu mog oca. I dok sam stajao tu, u srcu mahale, kraj česme i džamije, i slušao hodžu s munare dok poziva vernike na večernji okup, prišao mi je uglađen čovek, srebrnaste kose, u iznošenom letnjem odelu i s ružom u ruci kojom mi je doticao lice i opijao me mirisom. Sećam se crvene boje te rasvetale ruže; danas, kad god pomirišem ružu ta mi slika neminovno iskršava.

»Mali, aku tu čekaš oca, on ti je sad kod Kovarnjanina, tamo kušaju vina, neće on skoro jer će se zapiti. Ako ti hoćeš ja ti mogu pokazati put do tog podruma, ili te mogu sam povesti. To odavde nije daleko.«

Milovao mi je lice tom ružom i ljubazno me gledao, a potom me privratio za vrat i privratio k sebi čvrsto držeći moju glavu uz svoj trbušak da me ne želi ispustiti. Tu me je zapanjnuo odvratovan vonj. Još i danas, ponekad, javi se taj vonj kad se neki nepoznati čovek nade u mojoj blizini.

»Ako ti hoćeš ja bih te poveo tamo«, nastavi Neznancanac, »mada retko zalazim u taj podrum, ali sam s tvjnjom ocem dobar prijatelj. Ili ako hoćeš da idemo u bioskop. Sad ti odluci. Ovo ti je jedinstvena prilika da vidiš film u kojem peva Tino Rosi. Jesi li nekad bio u bioskopu?«

»Ne, nisam«, rekoh stidljivo.

»E, pa to bi bilo glupo da propustiš. Ne dozovi se u grad svaki dan. Mnogo si mi lep dečko i za svoje godine razvijen. Bićeš visok, već sad imas dugačke lepe noge. Koliko ti je godina?«

»Osam.«

»Osam godina a još nisi bio u bioskopu? Bićeš bi šteta da ovu priliku propustiš. Ta je sala sada renovirana, sedala više ne škripe kao ranije, a stigao je i novi kinoprojektor. Pratim sve filmove, a one avanturičke gledam i po nekoliko puta. U kino najčešće odlazim sa sinom, ali on je sad teško bolestan pa mislim da više s njim neću gledati nijedan film, a to me rastružuje. Pa hoćemo li, ili si tvrdoglav i seljački kencic. A možeš se provesti u gradu kao mali car. Nećeš, ne moraš! Zbogom!«

Iako se odvojio od mene i krenuo, učinilo mu se da sam popustljiv pa je zastao i dodaо:

»Ako se ti nećeg plašiš to je glupo, tvot otac i ja bili smo zajedno u rezervi, otuda se poznamo. Pa sad ako ne možeš danas, iduće subote čekaju te na ovom mestu, a dolazi film *Jedan avion se nije vratio*. Važi li?«

Utanačio sam sastanak s Neznancem, ali se iduće subote na ugovorenom mestu nisam pojavio, niti sam više zalažio u Mahalu pogotovo što sam to sve ispričao majci koja je rekla:

»Tamo se pojavljuju bitange, tamo su mnoga deca osramoćena.«

Mislim da sam tada bio potresen slikom bolesnog dečaka kojeg je Neznancanac pomenuo kao sina. Ne znam zašto sam ga povezivao s avionom koji se nije vratio, preprištajući se mašti da bih dočarao scene iz filma i prepičavao ih vršnjacima, iako taj film nikad nisam video. Dugo me ospada smrt bolesnog dečaka koji ustaje s postelje probuden potomlom jednom bombardera, izlazi vani nesigurno hodajući do otpada, da bi se udobno i lepo smestio među starudjom, na jednom trulom sedištu. Privlačio me detalj iz nadrealističke fascinacije: dečak umire posmatrajući kako jedna raspadnuta lutka krvari. Njega obuzima zadovoljstvo i on se smeje tom prizorom, uživa u bolu drugog, a pred samu smrt upozorava:

»Pa šta, iako umrem ovde, ja će se preminuti vratiti kući.«

Ni mesec dana nakon ponude Neznanca da mi pokaže film, majka se vratila iz grada šokirana bioskopom u kojem je prvi put bila. Opisivala je salu kao neku mračnu komoru zastruju teškim plišanim draperijama, bez daška svežine, s ustajalim zrakom koji će svakog časa eksplodirati. Posetioci su podizali takvu prašinu da se pela naviše i štipala nosnice. Kad se ugasilo svetlo, na jednoj strani zida draperije su se razmakle, a na belom kvadratu pojavio se natpis: NE PUŠITE U SALI. Majka nije znala šta se prikazuje, s nestreljenjem je očekivala da film počne, a blaga drhtavica ju je sve više podilazila. Sećam se da je duhovito pripovedala o dvema njenim seoskim rodakama; one su panično počele bežati kad se na platnu pojavio zahuktali brod koji je išao pravo na publiku. One su se saplele među draperijama, a na njihovo zapomaganje neko ih je izveo vani. Kasnije je, tokom filma, i moj majci pozlilo. Ona je dugo godina, i posle kad se već oslobođala i privikla na filmove, prepričavala tu scenu od koje joj je pozlilo. Po svemu sudeći gledala je film o nekoj pomorskoj bici. Bila je začudena naglim prenošenjem radnje, izmenom predela i sменom svetla, govorila je da se sve dogada čas na jednom, čas na drugom mestu, čas u mraku, čas na videlu. Na povraćanje ju je nataerala jedna posve bezazlena scena. Reč je o nekom admiralu koji sedi u svom kabinetu, za radnim stolom, glave pogнутne nad mapama. Veliki globus baca senku na nj, tako da mu je lice u polutmini. Sluškinja mu donosi večeru na poslužavniku, dva poširana jaja, šalicu mleka i test. Tada mačka, kao da je pozvana, iskače na stol, polože mleko i halapljivo počisti jaja s pjata. Admiral ne opaža mačku, u svojim je mislima, zadubljen u mapu. Nakon što je večera mačka se vraća na svoje mesto, u fotelju; tu se počne obilazavati i čistiti. Tek tada admirala podiže glavu, tek tada se vidi da na desnom oku nosi crnu masku. On zabacuje telo na dugački naslon stolice, a njegova glava tada počinje naglo i prekomerno da narasta. Moja majka stavlja šaku na usta; muka joj je. Ona sada vidi svaku boru na koži admirala. Ono jedno sablasno oko, kao da je stakleno, gleda u nju. Tu glavu — čudovište često je sanjala, takve snove je proklinjala, a posle njih bi, gotovo celog dana, ostajala potištenu. A sada se njen tegobni san obistinio. Ta monst-glava je najkrupniji plan u povesti filma. Nikad nisam mogao odgontnuti o kojem je filmu reč, ali sam dugo želeo tu majčinu sekvensu uđenuti u neki filmski tekst, ili pak u prozni. Možda mi je to pošlo za rukom tek sada. Teorijski potencijal ove sekvence je u tome da je umetnost filma san koji se produžuje u stvarnosti.

Možda su prošle tri godine od susreta s Neznancem kad sam se i sam našao u gradu kao stanovnik Mahale. Ozloglašeni kvart iz detinjstva za mene je bio najprivlačniji deo grada iako je u njemu stanovao mahom siromašni sloj. Ma kako te udžerice s lica izgledale jadno, njih su krasile sunčane baštice, kao neka unutarnja dekoracija, baštice u kojima su dominirali čarobni ženski pokreti. Erotske poze žena dok pleve baštice potiču otuda, iza tih malih meda i povrtnjaka. Mahali dugujem prva seksualna ubudjenja, prve slasti dečaštva. Tu sam proveo četiri godine kao dak — samac, u sobi koju je otac jeftino kupio od neke sirote žene, s pogodbom da i kužina posle njene smrti pripadne nama. Sećam se neobičnog pogreba te žene. Čim je umrla položili su je na patos. Dve su je žene uredivale, dok je starac sedeо kraj nje, mrmrlja i često dlanom pritisckao svoja usta i uho. Jedna je žena strugala njene tabane, skidala je kuhinjskim nožem cele slojeve skrame, a druga ju je šišala i brijala, a onda je polila vrućom vodom i umotala u čaršav. Pojavio se i neki mršavko, dugačak, rošavog lica, s beretkom na glavi; ostao je pred vratima i govorio da je Mahali odzvonilo i da će se tu podići tržni centar. On je u stvari došao da pokojnicu nosi. I zaista ju je lako podigao i izneo. Za njim su

krenule one dve žene i starac, a pridružila su im se i dečurlija iz Mahale. Izgubili su se strmom ulicom koju je krasila kaldrma od izglađanih oblutaka; bila je stepenasto podignuta, a kad je kišno veoma klizava. Čim su pokojnicu izneli, ušao sam u njenu kužinu; sećam se da su unutra zujale muhe i da ih nikad toliko nisam video na jednom mestu.

Neznanca sam opet srelo, dakle nakon pet šest godina, pojavio se u otrcanom odelu, bio je postario i podsjećao je na olinjalu kiju, s očima nad kojima su se spustile kese gornjih kapaka. Nije me prepoznao, ali sam ja zapodeo razgovor o filmovima. Rekao mi je da je u zaostatku, jer je dve godine proveo u zatvoru zbog nekog šverca.

»Mnogo sam filmova propustio! Ali šta ćeš, dečko! Mnogo sam i u životu propustio, mnogo žena i mnogo ljubavi. A koji se film prikazuje ove nedelje?«

»Naš film *Čudotvorni mac*.«

Ispričao sam mu da je stari bioskop izgoreo i da je nekadašnji prehrambeni magazin pretvoren u novu bioskopsku salu, s numerisanim sedištima, s velikim foajeom gde se mogu videći slike naših ljubimaca, mog omiljenog Baster Kitona, blesavog Gruča od braće Marks, Ave Gardner, Grete Garbo, Džona Vejna i drugih. Postavljen je i ventilator na sredini stropa, njegevi propeleri uključuju se dva ili tri puta u toku projekcije. Mangupi zaposedaju prve redove, a pristojniji dečaci odmah iza njih i smeju se njihovim upadicama. Sada bih mogao reći da su magični putokazi iz mog detinjstva: PARTER LEVO I PARTER DESNO, nešto kao metafizičke oznake na putu rizičnog života. I danas kad udem u provincijski bioskop obuzima me melanolija koja mi pomaže da sagledavam prošle slike. Pa i literatura je, na koncu, »posao tugovanja.«

Pošto sam tada, lako i s odličnim pamćenjem, izredao Neznanca sve filmove koje sam video otkako sam postao stanovnik Mahale, on se ozario na onaj način kad čoveku sine novu misao.

»Pa ti bi mogao da olakšaš život mom bolesnom dečaku«, rekao je. »Hajde sa mnom da ga vidiš. Voli da mu se pričaju filmovi, a ti baš lepo pričaš. Ja više nemam strpljenja, mene je zatvor iscedio. Pa sad ako hoćeš kreni iza mene i prati u koji će portik ući. To je mala dvorišna zgrada, trošna i stara, sa zidovima obraslim mahovinom. Što se čudiš, susedi nadziru s kima dolazim, pa je bolje da me slediš i sam udeš, vrata ćeu ostaviti otvorena.«

Pošlušno sam krenuo za njim. Neznanac se osvrtao pratim li ga, napravio je u hodu nekoliko neotesanih gestova, a pred ulaskom u portik blesavo je tukao nogom u pločnik kao nekim kopitom, kao da je hteo da potvrdi lakoću s kojom smo stigli pred tajanstvena vrata.

Kužina u kojoj sam se našao bila je paravonom odvojena od sobe, a sećam se da je na šporetu ključao lonac pun perja. Neznanac me tu zadržao i opomenuo da šutim, a kad je video da sam začuden prizorom u loncu, samo je tvrdio, ako ne i grubo, izgovorio:

»Mi volimo perad.«

Iza paravane sam ugledao dečaka na krevetu, ležao je u zapuštenoj posteljini, bledolik i lep, plavih očiju, s dirljivim osmejkom na licu; zaista je podsećao na božje čedo.

»Doveo sam ti lepog dečaka«, rekao je njegov otac. »Odsad ćeš imati prijatelja. Hoćeš li ga primiti da stanuje kod tebe. Hajde, Fahro, pojmi ga!«

Prišao sam i seo blizu njega. Dečak je u rukama držao vrlo lepu pticu, a potom ju je otac uzeo i zatvorio u jednu kutiju.

Obuzdavajući radost dečak mi je milovao ruku; bio je uznemiren mojom posetom. Pored kreveta stajala su bolesnička kolica, prilično dotrajala. Njegov otac bio je zahvalan nekom dobrom čoveku koji mu je ta kolica darovao pošto se on oprostio od njih i prešao u postelju da čeka smrt.

»Kad ti ja umrem možda će te tvoj mali prijatelj paziti«, rekao je dečakov otac dajući mi znakove da i sam obećam da će takvu brigu preuzeći.

Posle sam, u nekoliko navrata, izvodio dečaka u šetnju gurajući kolica strmim i neravnim ulicama. Jednom su se ta kolica otisnula novom, tek asfaltiranom i strmom ulicom, udarila u kiosk i dečak je zaradio posekotinu

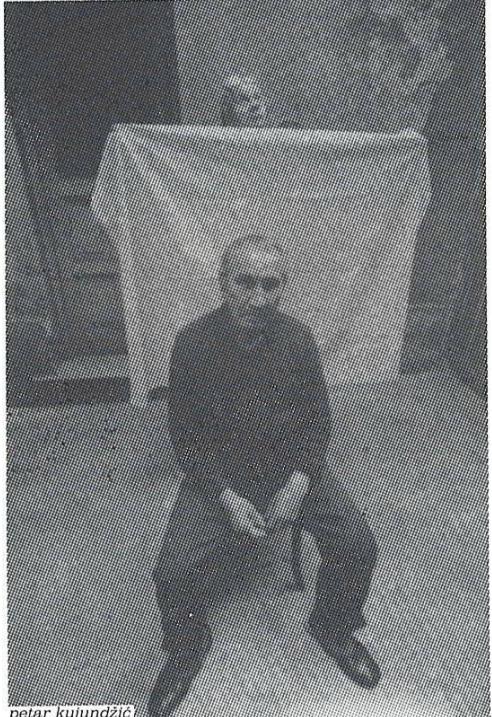
na čelu; nije bio toliko povreden koliko uplašen. Dugo smo ga smirivali, a njegov otac mi je rekao:

»Idi bestraga, podmukla gubo! Hteo si se zabavljati. A to se nikad ne čini na račun nešrećnih!«

Te su me reči rastužile. I kasnije, kad god bih poduzeo neku pakost, kad god bih smišljao osvetu, uživao u zloči, ili se nasladivao nedračama drugih — reći Neznanca bi me opomenule. Možda se tako javila moja težnja ka dobroti. Danas je Mahala samo scena na kojoj se zbiva radnja mojih snova, a najčešći su kad bos ili nag, s dačkim priborom, izlazim u Mahalu izložen porugama zanatlja, postideni bežim u berbernicu gde se obavezno pojavit će isti nepozнатi čovek s fesom na glavi, i svaki put kaže rečenicu koja je postala moja mora:

»Baš lepo što si go, odavno želim da te osnutem.«

Posle mnogo godina našao sam se u gradu mog dečaštva kao gost na Tribini mladih. Bio sam dočekan s kudenjem, prigovarali su mi na crnoj slici sveta i osudivali moje knjige. Pokajao sam se što sam pristao da gostujem u gradu koji me i ranije obasipao grdnjama, pa ako hoćete i progno, jer sam idiličnu sliku zavičaću:

ja ukaljao ružnim opisima. Sala Tribine bejaše malena i zagubljiva, prosto sam vazio za zrakom, ali bejah utučen pogrdama da se nisam usudio tražiti čašu vode. I kad se bejah ponudio da će lepa voditeljica objaviti kraj ovom neslavnom gostovanju, na ulazu sale pojavile se invalidska kolica, njih je guraо crnopluti mladić s kovrdžavom kosom, u majici koja je isticala njegovu mišićavost. U kolicima je sedeо momak izduženog lica, pomalo izobličenog i bledog, s maljama što su se hvatale samo uz rub lica i podbradak. Glavu je držao malo nagnutu u stranu, ali ne na onaj način nemoćnog.

»Sad moraš još malo ostati«, rekla je voditeljica. »To je naš Fahro, redovni posetilac Tribine.«

Crnoputi momak probio se s kolicima do prozora i spretno ga otvorio tako da nas je osvežio zrak kasnog proleća, a prijao je i njegovom bolesnom prijatelju. Vani su se čule ptice; miris lipe zapljasnuo nas je kao neki poetski dah. Sala je bila puna dnevnog svetla. Bolesni dečak iz mog detinjstva gledao me kao neznanca, istim onim lepim plavim očima. Sada nije imalo svrhe potezati uspomene iz Mahale; mogao sam misliti samo o tome kako se na životnoj mapi naše sudbine dodiruju i udaljuju i najzad silivaju u isti tok vremena. Njegov otac je umro od opake bolesti; kažu da je dugo le-

žao pod tim teretom kao neki kažnenik. Umro je u neorealističkom dekoru Mahale, a poslednji njegov razgovor sa sinom bio je o filmu.

»Šta se daje u bioskopu?« upitao je promuklim glasom.

»Pustinja straha.«

»Žao mi je što film neču s tobom gledati, ali pustinja straha je predamnom i ja sam već zaokratio tamo. Imam i ulaznicu.«

U njegovoj ostavštini, medu dokumentima, pronađena je beležnica; u njoj su bili podaci o sedam sto filmova koje je gledao u toku svog nesrećnog i protivurečnog života. Podatke je unosio brižljivo, tako da je ta beležnica danas svojevrsna istorija filma. Njegov dečak je nastavio na isti način, predano i s akribijom. Po red podataka on je unosio i svoje ocene. Voleo je američke filmove o divljem zapadu, avanturičke filmove i spektakle. *Kabinet doktora Kaligarija* gledao je šest puta. Bergmana nije podnosio. Taj mladić mi je postavio pitanje: utiče li film na literaturu? i s ogorčenjem naveo nekog književnika koji je izjavio da prezire film. Takoder je zamolio da za njegovu beležnicu navedem filmove i režisere koje volim. To pitanje me spasio od onih što su već bili počeli s uvredama i sramoćenjem nazivajući me literarnom nakazom.

Tada sam izrazio sumnju u književnika koji prezire film i naveo nekog hispanoameričkog pisca, ne sećam se tačno njegovog imena, mogao bi biti Fuentes ili Oktavio Pas, zašto ne, a on je rekao da je film umetnost uskršnua, a literatura umetnost raspeča. Možda je to preterano, ali je rečeno s ozbiljnošću, pogotovo što je uskršnue nagrada pojedincu da se obuče u sliku nebesku. Ako se čovek ukazuje kao slika božja, onda je bog izumio film. I Borhes ističe u prologu prvog izdanja *Sveopšte istorije beščašća* da su na njegove prozne sastave uticali prvi filmovi Jozefa von Sternberga. Takoder izjavljuje da je uprkos slabom vidu gledao hijade filmova. Ispričao sam o beogradskoj knjotecu kao novom hramu; tamo su se podjednako nalazili i pisci i slikari i arhitekte i režisери, ne samo kao zaljubljenici filma, već kao ljudi koji su pohadali časove jedinstvene prakse. Film je umetnost zadovoljstva, a literatura umetnost melanolije. Meni se dopada ona definicija da je etički zadatak modernog pisca da bude uništitelj.

Tek što sam bio započeo svoju listu filmova, i za mladičevu beležnicu naveo najpoetičniji film *Los Olvidados*, a na prvo mesto stavio mog omiljenog reditelja Luisa Bunuelja, dogodilo se nešto neobično: u salu je uletela jedna lepa šarena ptica, lepršala je u uglovima dvorane pribijajući se uz zid, a u nekoliko mahova bezglavo udarila u gornji zatvoreni deo prozora. Jedna peruška, kao pahulja, pala je ozgo na moje rame. Pojava ptice izazvala je radost i ushićenje u dvorani, samo je bolesni mladić Fahro uzdrhtao uplašen da će se ptica ozlediti. Kad je pronašla prozor i otprhnuла vani, u sali je zavladala tišina kakvu posle nikad nisam doživeo. Sen krila te ptice bio je tajanstveni znak pod kojim smo se razišli. Još se i danas pitam nije li to bio privid, slika pristigla iz zraka zamišljenog kao medij duha? Da, da, bio je to privid, moja duševna ptica, spasonosni andeo, pojava na poziv mašte da se oslobođi zabiljenica mog detinjstva. San o ptici često me i danas pohodi. Stekel ga tumači kao biseksualni simbol, za mene pak ima duhovno značenje, zaručničku vrednost Hristove poruke: *buđi bezazlen kao grlica*.

U vreme dok sam radio na ovoj priči brinuo sam o mnogim nedostacima, a ponajviše o ne-pouzdanom svršetku, ali tada mi je u pomoći priskočio slučaj, zaštitnik pripovedača. Jednog dana sam susreo nekadašnjeg voditeljicu Tribine, sada ženu srednjih godina, ostarelu pre vremena. Nećeće mi verovati, ali tamo više nije bilo nijedne crte nekadašnje lepotice. Kratko i bezvoljno razgovarali smo o prošlosti, pominjala je mnoga imena koja mi ništa nisu značila. Jedva sam čekao da se pozdravimo. Na rasstanu je rekla:

»Nikad neću zaboraviti onu pticu! Sećaš li se? Što ne napišeš nešto o tome?«